

A. Matviychuk

ECOLOGICAL DEONTOLOGY AT THE INTERIOR OF THE POSTMODERN

Filed grounding philosophical and methodological relevance of new scientific field - ecological deontology. The author uses as a methodological lens ideas and principles of postmodern philosophy.

Key words: postmodern philosophy, ecological deontology, global problems, transformation of consciousness.

© А. Матвійчук

Надійшла до редакції 30.01.2012

УДК 298

НОВІТНІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЇХ ЕКСПАНСІЇ

ОЛЕКСАНДР ПАШКОВСЬКИЙ,

аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються причини виникнення та особливості розповсюдження такого релігійного феномена, як новітні релігійні рухи. Проаналізовані способи психологічного впливу на свідомість віруючого, а також наведені методи навернення людей до релігійних культів. Показані моделі деструктивного впливу нових релігійних організацій на свідомість віруючого.

Ключові слова: секта, культ, неокульт, новий релігійний рух, маніпулювання.

Постановка проблеми. Релігійний чинник в умовах політичних, соціальних та економічних трансформацій набуває все більшого впливу на процеси в державі й стає невід'ємним атрибутом суспільного життя. Релігійні організації, володіючи значними матеріальними та людськими ресурсами й маючи безпосередній вихід на електорат, стали важливим елементом української суспільно-політичної сфери. Нерідко вони опікуються не стільки інтересами громадян, суспільства та держави, скільки відстоюють власні інтереси, а інколи інтереси іншої держави чи її політичних кіл. Участь служителів культу у виборчих кампаніях на всіх рівнях, "узгодженість дій" місцевих органів влади та регіональних церковних осередків, вихід релігійного життя за межі державних кордонів - це далеко не повний перелік позицій, за якими релігійний чинник набуває дедалі більшого впливу на національну безпеку України. Історичний досвід переконує, що недостатня увага й некерованість процесів, які відбуваються в гуманітарній сфері загалом та релігійному житті зокрема, може призвести до серйозних соціально-політичних конфліктів.

Останні дослідження й публікації з проблеми. Дослідження феномена нових релігійних рухів (НРР) та проблем, які виникають у зв'язку з їх функціонуванням, проводили релігієзнавці, правознавці, політологи, психологи та фахівці з інших галузей знань. Вони розглядали різні аспекти цієї проблематики: класифікацію неокультів, протиправні діяння їх представників, заходи з протидії цим діянням, державну політику щодо нових релігійних об'єднань, психологічні аспекти культової практики та ін.

Моделі відносин між державою та релігійними об'єднаннями, зокрема новими, у різних країнах світу розглядали А. Баркер, Б. Вайг, В. Єленський, Г. Моран, К. Дьюрем, С. Бійсбервельд, Х. Папасторис та ін. Вони дослідили системи державно-церковних відносин Бельгії, Греції, Іспанії, Італії та інших держав. Автори у своїх роботах аналізують юридичні проблеми функціонування традиційних та нових релігійних об'єднань, а також діяльність відповідних державних структур. Зокрема, вони розглядають, за винятком К. Дьюрема, різні аспекти протекціоністської політики щодо традиційних церков як носіїв національної культури.

Державну політику України щодо релігійних організацій розглядали В. Бондаренко, В. Єленський, Ю. Кальниш, М. Навіченко, О. Разумков, С. Сьомін, О. Шуба та ін. Вони докладно проаналізували широкий спектр проблем із цієї тематики, але майже не розробленою залишилась проблема конкретних механізмів удосконалення державної політики щодо нових релігійних об'єднань.

Протиправна діяльність представників неокультів, питання щодо виявлення, припинення цієї діяльності, а також запобігання їй розглядалися В. Арестовим, Є. Балагушкіним, І. Григулевичем, П. Гуревичем, Н. Кривельською, І. Шудриком та іншими науковцями.

У книгах Є. Балагушкіна, І. Григулевича, П. Гуревича міститься значний обсяг інформації щодо історії, культової та позакультурної практики нових релігійних об'єднань. Але їхня діяльність, зокрема протиправна, розглядається в Європі, США та інших іноземних державах далекого зарубіжжя.

Психологічні аспекти діяльності нових релігійних рухів досліджували А. Барах, О. Дворкін, Н. Дудар та ін. Вони розглянули такі питання: особливості психології adeptів нових релігійних об'єднань, технології їх вербування, маніпулювання свідомістю в лавах цих організацій, а також негативні наслідки для психічного й фізичного здоров'я, які може викликати участь у культовій практиці окремих нових релігійних рухів.

Мета статті - дослідити специфіку методів впливу новітніх релігійних рухів на свідомість віруючого та визначити головні мотиви вступу особистості до них.

Виклад основного матеріалу. Нові релігійні рухи в періодиці, релігійних, науково-популярних та наукових виданнях іменують по-різному: секти, неокульту, новітні релігійно-містичні течії, квазірелігії, псевдорелігії, рухи "Нового віку" тощо.

Не можна, на думку автора, використовувати для НРР таке визначення, як "секта". Воно дуже вузьке, не конкретне та не наукове. "Секта" (лат. *sekta* - вчення, напрямок, від *sequor* - наслідую) - релігійна група (громада), яка відокремилася від панівної церкви [1, с. 25]. Поняття "секта" рідко використовується в сучасній науковій літературі (уживається переважно в журналістиці або богословській літературі). Тут доцільніше вживати визначення "культ" або "неокульт". Адже, культ є ширшим поняттям, аніж секта. М. Уолтер у своїй фундаментальній праці "Царство культів", яка присвячена новим релігійним рухам та культурам, дає таке визначення терміна культ: "Культ можна визначити як групу людей, які об'єднуються навколо людини чи витлумачення Біблії. З богословської точки зору культу значно відхиляються від основного потоку християнства, однак саме тут парадокс - їх представники наполягають на своєму праві називатися християнами" [1, с. 6].

Ті, хто заперечують проти терміна "нові релігійні рухи" (далі неокульту), як правило, формують свою точку зору на тому, що неокульту не є справжніми релігіями. Релігія часто розглядається як "благо", тому віднесення до цієї категорії таких рухів, як Міжнародне товариство свідомості Крішни (більш відомий як рух "Харе Крішна") або Церква об'єднання (більш відома під назвою "муніти"), які визначаються будь-яким словником як "релігії", їх противники не приймають. З іншого боку, деякі представники неокульту створюють до традиційної релігії негативно: або як до джерела ворожнечі, або як до світогляду, що позбавлений життя. Тому вони самі не хочуть, щоб цей термін з ними пов'язували, навіть якщо в русі є всі основні ознаки релігії.

Якщо говорити про юридичний бік, то встановлення точних меж - справа сумнівна й ризикована через безліч так званих законних інтересів, релігійних і мирських. Розбіжності щодо вживання цих термінів часто призводять до безплідних дискусій, у яких кожна група відстоює свою позицію з міркувань практичної вигоди або, навпаки, намагається уникнути обмежень, що містяться в тих чи інших трактуваннях поняття "новий релігійний рух". Наприклад, якщо новий релігійний рух вважається релігією, це звільняє її від деяких податків.

Деякі рухи не згодні з тим, що вони "нові", якщо їх віровчення виходить із основних положень будь-якої традиційної релігії. Наприклад, члени Товариства свідомості Крішни вважають свій рух давньою й традиційною релігією. Це безперечно тільки щодо їх ведичних вірувань і ритуалів. Однак сама орга-

нізація, створена на Заході Шріла Прабхупадою, містить у собі риси НРР від самого початку свого існування.

Більше того, існують групи чи організації, які, хоча й залишаються пов'язаними з тією чи іншою традиційною релігією, мають специфічні риси. В останню категорію потрапляють деякі християнські групи (протестантські та римо-католицькі), особливо ті, які, маючи, як правило, фундаменталістське забарвлення, ставлять основною своєю метою залучення якомога більшої кількості прихильників.

Але, хоча точне визначення нових релігійних рухів (неокультів) сьогодні дискутується, у рамках нашого дослідження цей термін цілком прийнятний.

Майже всі неокульту мають низку спільних ідеологічних елементів. Це, попри все, уявлення про час, що передувало створенню культу, як про час, сповнений розгубленості та страждань. У цьому випадку завдяки вірі відкривається "велика істина". Об'єднує неокульту також уявлення про засновника як про людину, якій відкрилася "абсолютна істина" [3, с. 11]. Осмислення його особистості може бути різним. Він може бути великим пророком, видатним філософом, мудрим гуру чи живим богом. Засновник культу передає своїм прихильникам певну "істину", котра гарантує спасіння всім тим, хто повірив у неї, за умов виконання певних вимог, різних заборон, табу, на чому наголошує засновник.

Ідеологіям неокультів притаманне уявлення про те, що світ найближчим часом буде радикально змінено в результаті перемоги сил світла над силами темряви. Носіями добра є представники неокульту на чолі з керівником. Усі інші будуть або знищені, або не воскреснуть, або підкоряться віруючим, які стануть елітою нового світу [3, с. 11-12]. Така перспектива може бути привабливим моментом для тих, кого не влаштовує їх сьогоднішня.

Більшість новітніх культів, на відміну від традиційних релігій, розгортають активну пропагандистську діяльність. Кожен член неокульту відчуває себе місіонером, а тому adeptами неокультів нерідко стають люди, які прагнуть до духовної чи релігійної активності й хочуть відчутти свою значущість.

Нерідко засновники культів стверджують, що їм Бог особисто відкрив Істину. Наприклад, засновник "Церкви єднання" С. М. Мун і засновник "Церкви Ісуса Христа святих останніх днів" Дж. Сміт стверджували, що Бог особисто спілкувався з ними і надав завдання месійного характеру. Проте С. М. Мун ставить себе вище Ісуса Христа, який не виконав своєї місії й був розп'ятий на хресті, і тому С. М. Мун вважає, що він більш досконалий і доведе місію до кінця [5, с. 67].

Засновники культів часто користуються тими ж джерелами, що й традиційні церкви, але тлумачать їх по-різному. Наприклад, харизмати, представники "Церкви Христа", "Міжнародного шляху", "Свідки Єгови" та мормони по-різному коментують Біблію, а adeptи останніх чотирьох культів до того ж стверджують, що вона неправильно перекладена та використовують перероблену Біблію [4, с. 17]. Лідери значної кількості неокультів ("Церкви Єднання", "Великого Білого Братства", "Церкви останнього заповіту", "Церкви сайєнтології", "Церкви Ісуса Христа святих останніх днів", руху Ошо та ін.) розробляють нові теологічні джерела.

Традиційне християнство пропонує пасивне очікування другого пришестя Христа. Ця пасивність не зовсім відповідає динамічному життю сучасного

суспільства. Люди хочуть бачити реальне втілення Месії на Землі, а не абстрактне божество. Це може відбуватися з багатьох причин. Деякі не можуть уявити собі Бога інакше, як персоніфікованого в образі людини, інші бажають і готові побачити його своїми очима, треті - не приймають консервативних традиційних вірувань і шукають сучасні вчення, що відповідають моді. Відповідно до попиту виникає пропозиція, що виражається у виникненні різних культів на будь-який смак.

Дуже важливим є визначення основних причин, мотивів вступу людей у неокульту. Перша група причин - це соціальні. Прагнення позбутися самотності, знайти нових друзів, відчути атмосферу теплої дружньої підтримки, любові, солідарності, подолати проблеми вікових криз, конфлікту "діти-батьки", втрати близької людини, порушення важливих, значущих стосунків, раптової зміни соціального статусу. Реалізується прагнення бути часткою спільної справи, відчути свою вагомість, виокремитися з натовпу, створити певний образ себе самого, усвідомити власну винятковість та неповторність. З'являється можливість перекласти прийняття рішень проблем на іншого або інших (лідерів групи, проповідника, гуру), а також задовольнити потребу (як правило, приховану) в сильному авторитетному керівникові.

Друга група причин - духовні. Це пошук Бога, сенсу життя, потреба вірити в те, що стоїть над реальним, буденним і матеріальним, прагнення знайти відповіді на глобальні питання, які дають поштовх до зміни особистого та суспільного життя.

До третьої групи належать моральні (регулятивні) причини - це сподівання здобути сталу світоглядну систему, нове місце у світі, нову ідентичність; прагнення до інтегральності (цілісності): пошук контакту із собою, іншими, найближчим оточенням і своєю культурою. Люди бажають набути такий релігійний світогляд, що сприятиме встановленню у світі загальної гармонії, сприйняти культ, котрий поєднує сакральне й секулярне (мирське), містичне й наукове, духовне та тілесне, набути таку благодатну атмосферу, у якій їхній творчий потенціал буде реалізовано, де віддадуть належне їхнім здібностям. Люди прагнуть досягти значущості власного індивідуального існування, наприклад, через участь у соціальних програмах: допомозі літнім людям, нужденним, хворим, інвалідам тощо.

Четверта група причин - психо-фізіологічні. До неї входять: проблеми фізичного та психічного здоров'я, необхідність духовної підтримки через тяжку психічну травму; тяжке захворювання, нещасний випадок; проблеми соціальної адаптації (у хворих на наркоманію, алкоголіків тощо).

П'ята група причин - інтелектуальні. Сучасна людина прагне науковоподібного підходу до тлумачення істин, що поєднує онтологічні, теологічні, космологічні основи та досягнення наукових здобутків й елементів світської культури. Людина бажає отримати готові відповіді на нагальні запитання, що породжуються сучасним динамічним, нестабільним життям.

Остання група, шоста, - це практичні причини. Неофіти можуть отримати реальну матеріальну, гуманітарну допомогу, навички оволодіння новою технікою, вивчення іноземних мов, оздоровлення дітей у межах країни та за кордоном тощо [8, с. 94-95].

Неокульту пропонують свою допомогу у вирішенні різноманітних життєвих проблем, які людина

не в змозі вирішити самотійно. Звідси й починається процес входження людини до новітнього релігійного руху. Віруючий звертається до нього за власним бажанням. Спочатку він відвертається від своїх проблем, тому що не здатен їх вирішити. Втрата віри у свої сили та у свою спроможність пов'язана з певними змінами в психології, поглядах і поведінці людини. З'являється прагнення до розуміння світу, що є немовбито гарантом захисту від впливу "земних" людських слабкостей і ґрунтується на тривких основах "божественного одкровення", яке повідомляє людині, що вона "загубила" в собі "абсолютну істину".

Французький вчений О. Клеман вважає, що люди стали дуже самотніми й гостро відчувають свою смертність; розпадаються сім'ї, люди шукають у культурі відчуття спокою та любові. Вони легко інтегруються в нову структуру і знаходять у ній "матір". Психолог А. Джаноф теж відмічав цей привабливий момент - можливість задовольнити дитяче прагнення до любові та захисту від реальності [3, с. 12]. Нерідко культу приваблюють людей із тяжкими психічними відхиленнями й тих, які страждають на різні види неврозів та жажів.

Неможливо не враховувати особливості неокультів як специфічного різновиду людського співтовариства. Адже люди, які втратили життєві позиції, вступивши в культ, знову знаходять себе, відновлюють утрачений зв'язок зі світом. Суспільство нехтує невдахами, проте в культурах вони є "братями". Культі об'єднують людей, котрі зневірилися в житті, сумують за цілісним світовідчуттям, отже, готові прийняти за Бога будь-якого ідола.

Релігійна потреба зводиться до специфічної (релігійної) форми задоволення реальних соціальних потреб людей, які через ті чи інші причини не можуть реалізуватися у світському житті. До таких потреб людина відносить потребу в сім'ї, самостверженні, самовираженні та діяльності. Задоволення цих потреб у культурі призводить до формування почуття божественної обраності. Отже, богообраність - це форма протесту проти суспільного зла, відмежування від оточення шляхом створення світу обраних, які відокремлюють себе від іншого світу особливою вірою, культом, моральними правилами. Ідея богообраності свідчить про культову обмеженість суто релігійного протесту. Вона прирікає адепта на життя за його законами, що передбачає відповідне становище особи в суспільстві й державі. Насамперед, культове відокремлення від світу, суспільства, а іноді від сім'ї, друзів загострює потребу належати до ідеальної спільноти. Віруючий, який відірваний від іншого світу, цінує свою приналежність до релігійного товариства і тому підпорядковується його традиціям, усіяко підкреслює свою духовну близькість ("братерство") з іншими членами цього товариства, відстоює його ідеї.

Життя в громаді часто звільняє людей і від матеріальних проблем, але головне - воно надає світогляд, що заважає їм кинути культ, повернутися до умов традиційного суспільства. Цей світогляд притаманний не тільки неокультам, він є характерною рисою будь-якої релігії, його можна встановити багатьма засобами, але в суспільстві всі ці засоби нерідко втрачають авторитет, а отже, свою дієвість [8, с. 25].

У значній частині неокультів активно використовуються такі методики, як медитація, монотонне співання, глосолалія. Ефективному впровадженню

цих методик сприяють тривалі пости, настанови та молитви, самонавіювання та контрольовані дихальні вправи. Такі практики призводять до зміни процесів мозкової діяльності, що викликає зміни в стані свідомості, подібні до наркотичного трансю. Для багатьох adeptів, які регулярно перебувають у стані релігійного екстазу, характерні екзальтація, підвищена сугестивність, звуження фокусу самосвідомості, зростаюча залежність та підсилення прийняттям ролі, котру нав'язує інструктор. Медитація, як і решта методик маніпулювання людською свідомістю в неокультях, призводить до психологічної залежності та викликає поступове згасання орієнтації на реальний світ. У деяких особливо вразливих людей застосування подібних методик може призвести до психічних зривів та психічної патології.

Керівники неокультів нерідко користуються для утримання у своїх лавах adeptів останніми досягненнями науки та техніки. Особливу увагу приділяють вивченню психології. Часто використовуються гіпноз та інші методи впливу на психіку, і навіть спеціальні апарати, створені для прямого впливу на мозок, які підключаються до комп'ютерних мереж ("АУМ сірнікьо", "Церква сайєнтології", "Трансцендентальна медитація" та ін.).

У різних неокультях для вербування використовується метод "бомбардування любов'ю" (назву сформулювали муніти). На новачка намагаються справити велике враження: постійно говорять лестощі, роблять компліменти про його моральні якості та розумові здібності, методично звертають увагу на те, що він добре зробив, відвідавши групу однодумців. Майбутньому adeptу не дають обмінюватися думками та враженнями ні з ким, окрім досвідчених вербувальників. Новачок відчуває, що хтось щиро зацікавився його проблемами та піклується про нього, що в нього з'явилися справжні друзі.

У значній частині культів використовуються методи маніпулювання мовою. Ці методи можна умовно поділити на два: використання додаткового словникового запасу та надання відомим словам іншого змісту. Наприклад, засновник "Церкви сайєнтології" Л. Р. Хаббард використав цю технологію для свого віровчення шляхом вироблення нової термінології: діанетика, сайєнтологія, клір, преклір, одитор, одитування, аберації, інграми, тетан, а також надав деяким словам іншого змісту: кейс (для людини це те, як вона реагує на навколишній світ), динаміка (жага до життя, енергійність та наполегливість у виживанні, адаптація до умов існування) [9, с. 159-178].

Завдяки використанню методів маніпулювання мовою в adeptів з'являється відчуття посвячення в нове знання, мову та словниковий запас. Adeptи починають відчувати себе більш комфортно всередині культової групи, а коли нова мова стає час-

тиною їх повсякденної мови, починають відчувати певний дискомфорт із людьми, які не є членами цієї групи.

Висновки

Отже, культова практика деяких новітніх релігійних об'єднань передбачає: групу або індивідуальну ізоляцію, що призводить adeptів до усвідомлення власної групової надзвичайності, наявності директивного лідера, який орієнтує групу за вигідним для себе напрямом у прийнятті колективного рішення, однорідності групи, що має розвиток унаслідок недопущення (часто лідером) існування різних думок або цінностей. Наслідками домінування групового мислення стають такі загальні негативні характеристики: формується завищена оцінка влади (могутності) групи, групові стереотипи та мораль, культивується примус (груповий тиск) заради підтримання групової однорідності, що, як правило, включає самоцензуру, ілюзію одностайності, тиск на вільнодумство тощо.

Таким чином, культова практика деяких неокультів призводить до певної руйнації особистості через такі форми: фізичні, психічні, розумові, соціальні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартин У. Царство культів / У. Мартин. - СПб. : Логос, 1992. - 351 с.
2. Академічне релігієзнавство / [наук. ред. А. М. Колодний]. - К. : Світ Знань, 2000. - 862 с.
3. Григулевич І. Р. Пророки "новой истины" : Очерки о культах и суевериях современного капиталистического мира / И. Р. Григулевич. - Ереван : Айастан, 1989. - 293 с.
4. Макдауэлл Д. Обманщики. Во что верят приверженцы культів. Как они заманивают последователей / Д. Макдауэлл, Д. Стюарт ; [пер.с англ.]. - [2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Новая Жизнь : Протестант, 1995. - 224 с.
5. Дворкин А. Сектоведение. Тоталитарные секты: опыт системного исследования / А. Дворкин. - Нижний Новгород : Издательство Братства во имя св. князя Александра Невского, 2002. - 702 с.
6. Дудар Н. Соціально-психологічні чинники виникнення нових релігійних течій / Н. Дудар // Новітні релігії в сучасній Україні : матеріали круглого столу та науково-практичної конференції. - К. : VIP, 2000. - С. 94-95.
7. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України : [монографія] / В. М. Петрик, Є. В. Ліхтенштейн, С. В. Сьомін та ін. ; [за ред. З. І. Тимошенко]. - К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. - 331 с.
8. Пархонський Б. О. Нетрадиційні релігійні культи як питання національної безпеки України / Б. О. Пархонський, С. В. Сьомін // Стратегічна панорама. - 2000. - № 1-2. - С. 200-212.
9. Хаббард Л. Р. Сайєнтологія: основы мысли / Л. Р. Хаббард. - М. : Нью Эра, 1998. - 207 с.

O. Pashkovs'kyi

NEW RELIGIOUS MOVEMENTS AND METHODOLOGY OF EXPANSION

The article discusses the causes and features of distribution of such religious phenomenon as new religious movements. Analyzed the methods of psychological impact on the consciousness of a believer, and the methods of people's conversion to religious cults. Also, the models of religious organizations' destructive influence on the consciousness of believer are considered.

Key words: sect, cult, neo-cult, new religious movement, manipulation.

© О. Пашковський

Надійшла до редакції 20.02.2012